

GELLÉRFI GERGŐ

Iuvenalis és Propertius

A kontraszteremtés egy eszköze a Szatírákban*

Tanulmányomban a Iuvenalis szatíráira jellemző műfaji sokszínűséget elemző kutatásom egy részeredményét mutatom be. E témát átfogóan vizsgáló munka mindmáig nem jelent meg, a korábbi vizsgálatok fókuszában az epikus hagyomány iuvenalisi kezelése állt, a többi műfajnak, így az elégiának is, viszonylag kevesebb figyelmet szenteltek. Az antik szatíra, így Iuvenalis irodalomkritikájában az elégia szerepe jelentéktelennek mondható, konkrétan csupán egyszer említi a műfajt életművében, de többször is egyértelműen utal Propertiusra, s felhasználja az ő, illetve Ovidius költeményeit egyes szatíráiban. Természetesen egyes szövegszerű egyezések nem mutatnak túl önmagukon, nem kell mögöttes költői szándékot keresnünk a háttérükben, más párhuzamok viszont határozott mondanivalóval bírnak. Ezeket a párhuzamokat együttesen áttekintve az elégiaköltészet iuvenalisi felhasználása mögött egy egységes költői koncepció rajzolódik ki, mely tökéletesen illeszkedik az életmű egészébe.

INDEX NOMINUM: Horatius; Iuvenalis; Ovidius; Propertius

INDEX RERUM: allúzió; elégia; intertextualitás; műfaji keveredés; szatíra

A Iuvenalis-filológia már régen felfigyelt a költő szatírát meghatározó műfaji sokszínűségre, de átfogó munka mindmáig nem jelent meg a témában. A korábbi vizsgálatok fókuszában elsősorban az epikus elemek, s az eposzköltészethez kapcsolódó emelkedett stílus iuvenalisi felhasználása állt,¹ a többi műfaj irodalmi hagyományának viszonylag kevesebb figyelmet szenteltek, ennek megfelelően az aranykori elégius költészet iuvenalisi újrafelhasználásának szakirodalmi feldolgozottsága meglehetősen alacsony.²

* A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ A teljesség igénye nélkül például: ANDERSON (1982a: 237–243), BAINES (2003: 220–237), BRAUND (1996: 21–24), CLAUSEN (1976: 81–86), CONNORS (2005: 123–145), JONES (2007: *passim*, kül. 111–116), LITTLEWOOD (2007: 390–408), STALEY (2000: 85–98), WINKLER (1989: 414–443).

² JONES (2007: 127–131) néhány oldalon tárgyalja a témát, ám következtetései több szempontból is vitathatóak. COURTNEY (1980: *passim*) és HIGHET (1951: 377; 386; 392) említ ugyan párhuzamos szöveghelyeket Iuvenalis és Propertius, illetve Ovidius közt, de nem fűz hozzájuk magyarázatot. Fontos még megemlíteni LITTLEWOOD (2007: 389–418) tanulmányát, aki a 12. szatírát Propertius 3. könyvének 7. elégiájával köti össze.

Iuvenalis és Propertius – A kontraszteremtés egy eszköze a Szatírákban

Az antik szatíra irodalomkritikájában az elégiaköltészet szerepe jelentéktelennek mondható, különösen, ha az epikus költéssel hasonlítjuk össze.³ Iuvenalis 1. szatírájának bevezető, korának irodalmi életét pellengérré állító szakaszában a szerző az eposz, a tragédia és a komédia mellett az elégiát is megemlíti ugyan negyedikként,⁴ de további szerepet nem kap a műfaj. Persius 1. szatírájában (sőt, teljes életművében) szintén csupán egy alkalommal utal az elégiára.⁵ Ennek természetesen kézenfekvő magyarázata, hogy ekkorra a római elégia már rég túljutott virágkorán, noha teljesen nem tűnt el, hiszen ebből a korszakból is ismerünk elégiaköltőket, s voltak felolvasások is, erről többek közt Plinius levelei tanúskodnak.⁶ Konkrét említést tehát Iuvenalis alig tesz a műfajról, ám több ízben is egyértelműen utal Propertiusra, s felhasználja az ő, illetve Ovidius költeményeit szatíráiban.

Porticus et theatrum – Az Ars amatoria

A iuvenalisi szatírákban több ízben kimutatható propertiusi hatások bemutatása előtt érdemes röviden megvizsgálnunk a 6. szatíra egy szöveghelyét, mely több szempontból is kapcsolatba hozható Ovidius *Ars amatoriájának* 1. könyvével. Iuvenalis a 6. szatíra házassággal szembeni invektívájának első szakaszát követően „sétára indul” a városban, s olyan helyeket említ, ahol a férfiak nőkkel ismerkedhetnek. A 60–62. sor retorikai kérdéseiben előbb a *porticus*, majd a színház kapcsán veti fel Iuvenalis: találhat-e a férfi megfelelő nőt e helyeken?⁷ A szakirodalom több ízben felhívja a figyelmet arra, hogy e sorok kapcsolatban állnak az *Ars amatoria* 1. könyvének néhány szöveghelyével, ám a lehetséges párhuzamok mibenlétéről és azok értelmezéséről egyik szerző sem szól⁸

Elige cui dicas 'tu mihi sola places' (Ov. *Ars* 1,42) – írja Ovidius, s ezt követően arra int, hogy miként a vadász, a madarász és a halász ismeri a környezetet, ahol prédája előfordul, úgy kell a férfinak kiismerni a város azon részeit, ahol nőkkel ismerkedhet (Ov. *Ars* 1,45–50) – azaz a helyeket, melyekről Iuvenalis is szól –, s nem melleleg az idézett sor, a szerelemre érdemes nő kiválasztása tartalmában a iuvenalisi szakaszt idézi. Ovidius elsőként az oszlopcsarnokokról beszél (Ov. *Ars* 1,67skk), akárcsak Iuvenalis, ezt követően

³ Erről, valamint a szatíra és az elégia műfaji hasonlóságairól bővebben szól JONES (2007: 128). ANDERSON (1982b: 421) a költői *persona* használata kapcsán köti össze a két műfajt.

⁴ Juv. 1,3–4: *inpune ergo mihi recitaverit ille togatas / hic elegos?*

⁵ Pers. 1,51–52: *siqua elegidia crudi / dictarunt proceres?*

⁶ Például Plin. *ep.* 6,15,1–2: *Passennus Paulus, splendidus eques Romanus et in primis eruditus, scribit elegos. gentilicium hoc illi: est enim municeps Properti atque etiam inter maiores suos Propertium numerat. is cum recitaret, ita coepit dicere: 'Prisce, iubes...'*

⁷ Juv. 1,60–62: *porticibusne tibi monstratur femina voto / digna tuo? cuneis an habent spectacula totis / quod securus ames quodque inde excerptere possis?*

⁸ JONES (2007: 193) csupán ennyit mond: „Ovidian elegy is also in the air at Juv. 6.60ff.” COURTNEY (1980: 269) a szöveghelyek említése mellett a 62. sor *quod* szavával kapcsolatban a következőre hívja fel a figyelmet: „The neuter is an Ovidian idiom...; here Juvenal has in mind AA 1.91 and 175 in comparable contexts (cf. also *Am.* 1.8.95 *ne securus amet*).”

szól a templomokról (Ov. *Ars* 1,77skk),⁹ majd a színházakra tér rá (Ov. *Ars* 1,89skk), amit a szatíráköltő a *porticusok* után említ.¹⁰

Ovidius szerint a férfiaknak leginkább a színházakban érdemes vadászni, mivel *illic invenies quod ames, quod ludere possis...* (Ov. *Ars* 1,91) E sor teszi egyértelművé, hogy a 6. szatíra idézett szakaszát az *Ars Amatoria* inspirálta: *quod securus ames quodque inde excerpere possis?* (Juv. 6,62) Az ovidiusi kifejezésmódból Iuvenalis átveszi a *quod* semlegesnemű névmást a nőnemű helyett, s *hysteron-proteron*nal az *ames* igét az *excerpere possis* elé helyezi, hogy az allúzió létrejöheszen.

Iuvenalis szavait az ovidiusi szöveggel együtt olvasva a *spectacula* (Juv. 6,61) szónak kettős jelentést tulajdoníthatunk. A nők színházlátogatásáról Ovidius a következőt írja: *spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae* (Ov. *Ars* 1,99), azaz az előadások megtekintése mellett céljuk az is, hogy a férfiak figyelmét felkeltsék. Az ugyanebből a tőből képzett *spectacula* ennek megfelelően Iuvenalisnál nemcsak a színházat jelenti, ahol a nők összegyűlnek, hanem magukat a nőket is, akik – ahogy Ovidiusnál olvashatjuk – az eseményre felékesítik magukat, *spectentur ut ipsae*, így a szatíráköltő joggal nevezheti őket látványosságnak, *spectaculának*.

Az ovidiusi *spectatum-spectentur* szópár, valamint a iuvenalisi *spectacula* jelentéstartománya azonban korántsem azonos. A szerelmi tárgyú műben nehéz lenne nem pozitív tartalmúnak érteni a mondatot, hiszen Ovidius azért „küldi” olvasóit színházba, hogy ott nőekkel ismerkedjenek, s e mondat tanúsága szerint a hölgyek is hasonló céllal érkeznek oda. Iuvenalis szatíráiban viszont ugyanez a jelenség szintisztán negatív, hiszen a költő világa nőinek hiúságát és könnyűvérűségét igen gyakran ostorozza, s ez a 6. szatíra nők elleni invektívájában teljesedik ki. Ez az ellentét teszi önmagában nehezen értelmezhetővé a párhuzamot: az asszonyok ellen írt szatírájában Iuvenalis vajon miért idézi fel Ovidius szerelmi tankölteményét?

Iuvenalis és Propertius

Az elégiaköltők közül Propertius hatása a legjelentősebb Iuvenalis szatíráiban. Noha magát a szerzőt nem, „műzsáját”, Cynthiát név szerint is megemlíti a 6. szatíra bevezetésében, ahol Iuvenalis a mitológiai aranykor nőalakjaival állítja kontrasztba – Catullus Lesbiájával egyetemben – a Propertius szerelmi költeményeit ihlető nőt.¹¹

⁹ A 9. szatírában Naevolusnak rója fel Iuvenalis, hogy a templomok látogatását is a bujálkodásnak rendeli alá: *nuper enim, ut repeto, fanum Isidis et Ganymedem / Pacis et advectae secreta Palatia matris / et Cererem (nam quo non prostat femina templo?) / notior Aufidio moechus celebrare solebas, / quodque taces, ipsos etiam inclinare maritos.* (Juv. 9,22–27) E szakasz mögött természetesen nem kell feltétlenül ovidiusi hatást keresnünk, de a 6. szatíra vizsgált szakaszában kimutatható *Ars Amatoria*-párhuzamok alapján nem is zárhatjuk ki ezt teljességgel.

¹⁰ Az ovidiusi hatást erősíti továbbá, hogy az *Ars Amatoriában* még egy alkalommal említésre kerül e két hely, immár nem a nő megtalálása, hanem az udvarlás kapcsán: a *porticusokról* a 491–496, a színházakról a 497–504. sorban szól a költő.

¹¹ Juv. 6,5–8: *silvestrem montana torum cum sterneret uxor / frondibus et culmo vicinarumque ferarum / pellibus, haut similis tibi, Cynthia, nec tibi, cuius / turbavit nitidos extinctus passer ocellos...*

Iuvenalis és Propertius – A kontraszteremtés egy eszköze a Szatírákban

Iuvenalis szatíráinak folytonosan visszatérő eleme a múlt és a jelen szembeállítás azzal a költői céllal, hogy a múltbéli példák még szemléletesebbé tegyék korának romlottságát. Ehhez olykor csupán a római történeti múltba nyúl vissza, így tesz például a 6. szatíra azon szakaszában, ahol a Hannibál korában élt nőket hozza fel pozitív példaként korának asszonyaival szemben,¹² máskor viszont a mitológiai múltat idézi fel, ahogy e szatíra nyitányában is. Az ellentét hangsúlyozásához a közismert korszakmítosz mellé Iuvenalis két, az irodalomban jártas befogadó számára ismert nőalakot választott. A szakasz kapcsán Jones megjegyzi: az aranykori nőkkel szembeállítva Iuvenalis nem csak e nőalakokat, hanem a hozzájuk kapcsolódó költészetet is erkölcsileg alacsonyrendűnek tünteti fel, ám ennek ellenére a szatíra előrehaladtával világos lesz, hogy valójában mennyire vonzódnak a Cynthiákhoz és Lesbiákhoz.¹³ Ez utóbbi, recepcióesztétikai szemponttal részletesen nem kívánok foglalkozni, mivel e vizsgálat keretei közt irreleváns, a szöveghely által teremtett feszültség viszont fontos adalék a iuvenalisi szatírák és az elégius költészet viszonyának kérdéséhez.

A kutatás Propertius elégiáinak hatását a szatírák több szöveghelyén azonosította.¹⁴ E párhuzamok olykor nem többek egyszerű visszhangnál.¹⁵ A 8. szatíra egy ötsoros szakaszában Iuvenalis szemmel láthatólag Propertius két költeményéből is kölcsönöz egy-egy elemet.¹⁶ A *praeter maiorum cineres* kifejezés a propertiusi *testor maiorum cineres* (Prop. 4,11,37) visszhangja, s a *sidera testes* azonosítás szintén megjelenik egy elégiában: *sidera sunt testes* (Prop. 2,9,41). Mindkét kifejezésnek ez az egyetlen előfordulása a Iuvenalist megelőző római költészetből fennmaradt szövegekben, ami megerősíti a propertiusi hatás feltételezését.¹⁷ Ám a 8. szatíra e szöveghelye tartalmában egyik Propertius-helyhez sem köthető, a kontextus eltérő, s a „tanúsítás” motívuma sem egyezik teljesen, hiszen az idézett elégiákban a költő az ősök hamvait, illetve a csillagokat tanújául

¹² Juv. 6,287–291: *praestabat castas humilis fortuna Latinas / quondam, nec vitiis contingi parva sinebant / tecta labor somnique breves et vellere Tusco / vexatae duraeque manus ac proximus urbi / Hannibal et stantes Collina turre mariti.*

¹³ JONES (2007: 128–129).

¹⁴ A következő két párhuzam HIGHET (1951: 392) tanulmányából származik, ám ő nem tárgyalja azokat, csupán feltünteti a szöveghelyeket.

¹⁵ Iuvenalis és a korábbi irodalmi szövegek vizsgálatánál az allúziókat, párhuzamokat, szövegszerű egyezéseket öt kategóriába soroltam HIGHET (1951: 369–394) nyomán. Ő a következő kategóriákat állapítja meg: *parody, reminiscence, imitation, echo*. Ezek mellett megítélésem szerint ötödikként azt az esetet is el kell különítenünk, amikor Iuvenalis több különálló szöveghely kreatív újrafelhasználásával alkot meg egy kifejezést, költői képet. Ezek közül a leggyengébb kapcsolatot az *echo*, azaz visszhang jelenti, ebbe a kategóriába sorolhatjuk azokat a párhuzamokat, melyek mögött nem kell sem parodisztikus szándékot, sem allúziót, sem utánzást keresnünk, a költői hagyomány további szándék nélküli újrafelhasználásának tekinthetjük őket.

¹⁶ Juv. 8,146–150: *praeter maiorum cineres atque ossa volucris / carpento rapitur pinguis Lateranus, et ipse, / ipse rotam adstringit sufflamine mulio consul, / nocte quidem, sed Luna videt, sed sidera testes / intendunt oculos.*

¹⁷ A csillagok tanúként természetesen máshol is megjelennek a római költői hagyományban, elég csak Catullus 7. költeményét említeni, de a *sidera testes* azonosítás csak Propertiussnál és Iuvenalissal található meg.

hívja, Iuvenalisnál viszont egy konkrét esemény szemtanúiként jelennek meg – azaz nem egyszerű utánzással, hanem a költői hagyományt újjáteremtő átvétellel van dolgunk. Mögöttes tartalmat viszont nem kereshetünk az áthallás hátterében.

A 13. satíra egy szakasza szintén propertiusi hatást mutat: *nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum / facti crimen habet* (Juv. 13,209–210). Iuvenalis a spártai Glaucus Hérodotosnál (6,86) fennmaradt történetével illusztrálja a tételmondatot: a bűnt kitervelni ugyanúgy bűn, mint elkövetni. A *facti crimen habere* kifejezésnek egyetlen korábbi előfordulása azonosítható, Propertius 2. könyvében: *qui videt, is peccat: qui te non viderit ergo / non cupiet: facti lumina crimen habent* (Prop. 2,32,2). A két szöveghelyet természetesen összeköti az el nem követett bűn, s annak bűnös mivolta, így ez több egyszerű visszhangnál, Iuvenalis Propertiust imitálja e helyen. Az újító szándékot itt is felfedezhetjük a kontextus megváltozásával: a *crimen* Propertius szerelmi elégiájában szubjektív, a 13. satírában viszont abszolút értelemben vett bűn.

Hűség, prostitúció, vallás, barátság

Egyes iuvenalisi szöveghelyek esetében nemcsak szövegszerű párhuzamot lehet kimutatni Propertius bizonyos elégiáival, hanem ennél mélyebb tartalom is azonosítható. A 9. satíra zárlatában Naevolus beszéde vágyai kifejtését követően pesszimista fordulatot vesz, mint mondja, Fortuna éppúgy dugaszolja be fülét imáival szemben, ahogy Odysseus társai tették, hogy ne hallják a szirének énekét: *nam cum pro me Fortuna vocatur / adfexit ceras illa de nave petitas / quae Siculos cantus effugit remige surdo* (Juv. 9,148–150). Jones hívja fel a figyelmet arra, hogy e szakaszban Iuvenalis Propertius egy elégiájának segítségével idézi fel Homéroszt, hiszen a 3. satírákönyv utolsó szavai, a *remige surdo* jelzős szerkezet, csak nála fordulnak elő Iuvenalis előtt – természetesen szintén homérosi kontextusban: *Sirenum surdo remige adisse lacus* (Prop. 3,12,34).¹⁸ Propertius e költeményben a címzett Postumus hazatérését vetíti előre, aki katonai szolgálatát követően második Odysseusként igyekszik haza feleségéhez.¹⁹ Így a számító és csapodár Naevolus monológjának végén a kötelességtudó és hűséges Postumus hazatérésének felidézése egyáltalán nem mondható helyénvalónak, az allúzió nem mentes a feszültségtől.²⁰

A 3. satíra *interlocutora*, Umbricius több száz soron keresztül indokolja, miért döntött úgy, hogy Rómát elhagyván vidékre költözik. A problémák közt kiemelt helyen szerepel a Rómában élő nagyszámú külföldi, akik nem csak görög vidékekről, hanem a keleti provinciákból is tömegesen érkeznek: *non possum ferre, Quirites, / Graecam urbem. quamvis quota portio faecis Achaei? / iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes...* (Juv. 3,60–62) Az Orontes említése e helyen Propertius 2. könyvének egy elégiáját invokálja: *et quas Euphrates et quas mihi misit Orontes, / me iuerint...* (Prop. 2, 23, 21–22) A kapcsolatot erősíti, hogy Iuvenalis előtt ez a folyó egyetlen metonimikus említése a római költői

¹⁸ JONES (2007: 129).

¹⁹ RICHARDSON (2006: 369) szerint a költemény alaphelyzete bizonyos szinten mindenképpen fiktív, hiszen nincs tudomásunk arról, hogy a parthusok ellen ebben az időszakban római hadjárat indult volna.

²⁰ Nem érthetünk együtt JONES (2007: 129) véleményével, aki szerint a propertiusi kifejezés kontextusa, azaz Postumus hazatérése irreleváns. Az allúzió ugyanis épp a két férfi karaktere közötti végletes különbségektől válik fontossá.

Iuvenalis és Propertius – A kontraszteremtés egy eszköze a Szatírákban

hagyományban. Propertius elégiájában az Orontes nem pejoratív kontextusban áll: a költő a keletről érkező prostituáltakat részesíti előnyben az előkelő származású római nőkkel szemben. Umbricius beszédében ezzel szemben a folyó említését követően a prostituáltakat az Orontes által hozott *faex* egyik összetevőjeként említi: *vexit et ad circum iussas prostare puellas* (Juv. 3,65). Az *Orontes* név használata által Propertius és Umbricius közt teremtett ellentét Jones metapoétikai szintre emeli: az Umbricius beszédét motiváló elvek és nézetek elfogadásához épp arról a Propertius által fémjelzett költészetről kell a befogadónak lemondania, amire Iuvenalis emlékeztet az *Orontes* szóval.²¹ Meglátása véleményem szerint helyes, de a két szöveghely közti ellentét e szempont bevonása nélkül is egyértelmű.²²

A 2. szatíra zárlatának első szavaival kapcsolatban szintén jogosan merül fel a propertiusi allúzió lehetősége. A szatíra utolsó konkrét támadását (a gladiátorként parádézó Gracchusszal szembeni kirohanást) követően Iuvenalis azt fejtegeti, hogy éreznék magukat a köztársaságkor nagy római hősei az alvilágban, ha egy a szatíra célpontjaihoz hasonló férfi halotti árnya megérkezne közéjük.²³ E szakaszt Iuvenalis az *esse aliquos manes* (Juv. 2,149) szavakkal vezeti be, melyek Propertius egyik leghíresebb, Cynthiát búcsúztató elégiájának kezdőszavait idézik fel: *sunt aliquid manes...* (Prop. 4,7,1).²⁴ A párhuzam vitathatatlan, a két szöveghely közt mégis óriási a különbség. A Propertius-elégiát megalapozó, a tradicionális római hitvilággal összhangban álló kijelentés („Az árnyak léteznek...”) Iuvenalis szatírájában a gyermekek közül is csak a legkisebbek számára hihető dajkamesévé alacsonyodik le: *esse aliquos manes [...] nec pueri credunt, nisi nondum aere lavantur* (Juv. 2,149–151).²⁵ Így az allúzió az aranykori elégiaköltészetben megjelenő tradicionális, a szerelmét elvesztő költő számára vigaszul szolgáló hitvilágot állítja szembe Iuvenalis korának kiüresedett vallásosságával.²⁶

Végül vizsgáljunk meg egy párhuzamot, melyet nem két szöveghely, hanem két mű közt fedezhetünk fel. Littlewood a 12. szatírát elemző tanulmányában hívja fel a

²¹ JONES (2007: 130).

²² A Iuvenalisra jellemző műfaji sokszínűség egy művön belül leginkább a 3. szatírában érhető tetten. A kutatás Umbricius beszédében az epigrammaköltészet – pl. WILSON (1898: 198–209), HIGHET (1951: 370–371; 387), COURTNEY (1980: *passim*) –, a történetírás – BRAUND (1990: 502–506) –, az eposzköltészet – pl. CONNORS (2005: 139–140), STALEY (2000: 91), BAINES (2003: 221–228) – és a rétorikai irodalom – pl. DUNBABIN (1945: 11–12) – hatására is rámutatott, vagy legalábbis felvetette azt.

²³ Juv. 2,153–157: *Curius quid sentit et ambo / Scipiadae, quid Fabricius manesque Camilli, / quid Cremerae legio et Cannis consumpta iuventus, / tot bellorum animae, quotiens hinc talis ad illos / umbra venit?*

²⁴ JONES (2007: 130–131) azt a kérdést veti fel, hogy hogyan kapcsolható össze a Iuvenalis által ábrázolt erkölcsi romlás Propertius szerelmi történetével. Véleményem szerint az általa Postumus hazatérése kapcsán mondottak e párhuzam értékelésénél lesznek érvényesek: a Propertius-helyet nem a kontextus teszi fontossá az értelmezés szempontjából.

²⁵ Azaz csak a legfiatalabbak, akiknek még nem kellett fizetniük a nyilvános fürdők használatáért, vö. FERGUSON (1979: 133).

²⁶ BRAUND (1996: 161) Iuvenalis szavait szintén a vigasztalással állítja ellentétbe.

figyelmet arra, hogy a vers egyik lehetséges előképe Propertius 3. könyvének 7. elégiája.²⁷ A két költemény alaphelyzete azonos, a költő barátja elhajózott, az út kimenetele viszont eltérő, ami alapjaiban meghatározza a két verset: Iuvenalis barátja, Catullus hazatér, Paetus viszont a tengerbe vész. Továbbá a költemény kezdősora, *natali, Corvine, die mihi dulcior haec lux...* (Juv. 12,1), Horatius Maecenas születésnapjára írt ódáját invokálja: *iure sollempnis mihi sanctiorque / paene natali proprio...* (Hor. *carm.* 4,11,17–18).²⁸ A barátság központi szereppel bír mindhárom költeményben, ám minden esetben hangsúlyos a távolság, ami a költő és barátja világát elválasztja egymástól. Mint arra Littlewood rámutat, Iuvenalis költői pozíciója alapvetően eltér Horatiusétól, akinek nem kell saját költői terét elhagynia tőle (társadalmilag is) távol lévő barátja születésnapjának megünnepléséhez, s ugyanez igaz a gyászoló Propertiusra.²⁹ Iuvenalisnak ezzel szemben ki kell lépnie az első sorok által teremtett – s a szatírák hangvételéhez képest meglehetősen szokatlan – bukolikus idillből,³⁰ hogy egy tengeri viharon keresztül a Pacuvius-féle örökségajhászok körébe érjen. A szatírák világában ez is hozzátartozik a barátsághoz: az igazi barátokkal, akik éppúgy gyásztáltak volna Catullust, ha nem tér haza, ahogy Propertius tette Paetus halála után, szembeállítva láthatjuk a *captatorokat*, akik az ilyen halálesetekből kívánják vagyონukat gyarapítani.

Az elégius párhuzamok szerepe a szatírákban

Ahogy megfigyelhettük, Iuvenalis életművének egy-egy pontján egyértelmű utalásokat tesz Ovidiusra, illetve Propertiusra, ám önmagában egyik párhuzam értelmezése sem mentes a problémáktól. Azokat együttesen áttekintve viszont kirajzolódik az elégiaköltészet felhasználásának valódi célja. Ovidius olvasóját színházba küldi, hogy hölgyekkel ismerkedjen, akik azzal a céllal mennek oda, hogy a férfiak megnézzék őket.

²⁷ LITTLEWOOD (2007: 389–418). RICHARDSON (2006: 342) kiemel egy kapcsolódási pontot a két költemény közt – ám ezt nem kell feltétlenül közvetlen propertiusi hatásként értékelnünk: az elégia első sorában a költő megszemélyesített istenalakként szólítja meg a pénzt, Iuvenalis 1. szatírájában pedig a *Pecunia* istenalakként jelenik meg, aki még nem kapott templomot (Juv. 1,113–114).

²⁸ LITTLEWOOD (2007: 392) javasolja tanulmányában e három mű együttes vizsgálatát, mint írja, a barát távolléte is összeköti azokat: Propertius Paetusa vízbefúlt, Maecenas nincs jelen a Horatius ódában, s Catullus is távol van a 12. szatírában. Ez utóbbit SMITH (1989: 288–289) a megszólítás hiányára támaszkodva jelenti ki. Ehhez kapcsolódva érdemes megemlíteni, hogy mindhárom költemény első mondatában találunk *vocativust*, ám egyik sem a baráthoz szól: a Horatius-óda címzettje Phyllis, a 12. szatíráé Corvinus, míg Propertius a pénzt szólítja meg.

²⁹ LITTLEWOOD (2007: 413).

³⁰ A 12. szatíra nyitányául egy Iuvenalis költészetéhez képest meglehetősen szokatlan szakasz szolgál. Barátja hazatérését Iuvenalis a szöveg hely tanúsága szerint szerény, de tiszteletre méltó áldozattal kívánja megünnepelni. Noha e szakasz sem mentes teljességgel a szatirikus elemektől (elég csak a 11. sort, a Hispullánál, a 6. szatírában megjelenő asszonyról is kövérebb bikát említeni), a gyepoltár, a hófehér bárány, a szilaj áldozati bika, az érett borjú, a bor és a szomszédos legelő említése az őszinte barátság központi értéke köré felépített szakaszban a pásztorköltészet világát idézik fel. Funkciója itt egyértelműen az, hogy a szatíra későbbi szakaszában megjelenő két másik közeggel, a kereskedőre lecsapó tengeri viharral, s az örökségvadászok által megmértelyezett római valósággal szemben ellenpólusként szolgáljon.

Iuvenalis és Propertius – A kontraszteremtés egy eszköze a Szatírákban

Iuvenalis ezzel szemben a 6. szatíra címzettjét óva inti a házasságtól, s vitatja, hogy a színházi *spectacula* közt céljainak megfelelő nőt találhat. Az allúzió tökéletesen kifejezi a nők szerepével és megítélésével kapcsolatos ellentétet kettejük költészetében. E szatírában Propertius Cynthiája a tiszta erkölcsű aranykori asszonyokkal szembeállított korabeli nők negatív példajaként jelenik meg, ami éles ellentétben áll Propertius e nőt bálványozó költészetével. A 9. szatírában együtt szemlélhetjük a iuvenalisi szatírák alakjainak mintapéldányát, az erkölcstelen Naevolust és az elégiák idealizáló világához tartozó, hűséges feleségéhez Odysseusként hazatérő Postumust. Az utazó hazatérésében reménykedő, halálát követően pedig gyászoló igazi barát alakja mellett a 12. szatíra a nyereségben reménykedő örökséghajhászokat jeleníti meg. A *manes*-párhuzam a tradicionális római hitvilágot, s Iuvenalis korának kiüresedett vallási életét állítja szembe egymással. Még a prostituáltakkal kapcsolatban is ellentét rajzolódik ki: Propertius vonzódik az Orontes által küldött lányokhoz, Umbricius viszont a Rómát elárasztó szír prostituáltak tömegére panaszkodik.

Világosan látható: Iuvenalis célja a kontrasztképzés. Szatíráinak Ovidius és Propertius szövegeivel folytatott párbeszédében folyamatosan ellentétbe állítja az elégiák idealizált, vagy legalábbis az általa ábrázoltnál feltétlenül ideálisabb világával korának valóságát. Célja tehát nem az elégikus szövegek parodizálása, ahogy azt gyakran teszi az epikus költészettel, hanem egyfajta vonatkoztatási pontként kezeli ezeket a művelt közönsége által minden bizonnyal jól ismert szövegeket, melyeket számos más eszközzel egyetemben arra használ, hogy Róma dekadenciáját a lehető leghatásosabban tudja ábrázolni.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDERSON 1982a = W. S. ANDERSON: *Studies in Book One of Juvenal*. In: *Essays on Roman Satire*. Princeton 1982, 197–254.
- ANDERSON 1982b = W. S. ANDERSON: *Juvenal and Quintilian*. In: *Essays on Roman Satire*. Princeton 1982, 396–486.
- BAINES 2003 = V. BAINES: *Umbricius' Bellum Ciuile: Juvenal, Satire 3*. G&R s.s. 50 (2003) 220–237.
- BRAUND 1990 = S. H. BRAUND: *Umbricius and the Frogs (Juvenal, Sat. 3.44-5)* CQ 40 (1990) 502–506.
- BRAUND 1996 = S. M. BRAUND (ed.): *Juvenal: Satires, Book I*. Cambridge 1996.
- CLAUSEN 1976 = W. V. CLAUSEN: *Juvenal and Virgil*. HSPh 80 (1976) 181–186.
- CONNORS 2005 = C. CONNORS: *Epic allusions in Roman satire*. In: K. Freudenburg (ed.): *The Cambridge Companion to Roman Satire*. Cambridge 2005, 123–145.
- COURTNEY 1980 = E. COURTNEY: *A Commentary on the Satires of Juvenal*. London 1980.
- DUNBABIN 1945 = R. L. DUNBABIN: *Juvenal, iii. 297-9*. CR 59 (1945) 11–12.
- FERGUSON 1979 = J. FERGUSON (ed.): *Juvenal: The Satires*. New York 1979.

- FLACH 2011 = D. FLACH: *Sextus Propertius: Elegien. Kommentar*. Darmstadt 2011.
- HIGHET 1951 = G. HIGHET: *Juvenal's Bookcase*. *AJPh* 72 (1951) 369–394.
- JONES 2007 = F. JONES: *Juvenal and the Satiric Genre*. London 2007.
- KEANE 2006 = C. KEANE: *Figuring Genre in Roman Satire*. Oxford 2006.
- LITTLEWOOD 2007 = C. LITTLEWOOD: *Poetry and Friendship in Juvenal's Twelfth Satire*. *AJPh* 128 (2007) 389–418.
- RICHARDSON 2006 = L. RICHARDSON (ed.): *Propertius: Elegies I-IV with introduction and commentary*. Oklahoma 2006.
- SMITH 1989 = W. S. SMITH: *Greed and Sacrifice in Juvenal's Twelfth Satire*. *TAPhA* 119 (1989) 287–298.
- STALEY 2000 = G. A. STALEY: *Juvenal's Third Satire: Umbricius' Rome, Virgil's Troy*. *MAAR* 45 (2000) 85–98.
- WILSON 1998 = H. R. WILSON: *The Literary Influence of Martial upon Juvenal*. *AJPh* 19 (1898) 193–209.
- WINKLER 1989 = M. WINKLER: *The Function of Epic in Juvenal's Satires*. In: C. Deroux (ed.): *Studies in Latin Literature and Roman History*, vol. 5. Bruxelles 1989, 414–443.

Juvenal and Propertius

In this paper, I present one aspect of my research on the mixture of genres in Juvenal's *Satires*. Until now, there have not been any comprehensive works published on this topic; previous studies have mainly focussed on Juvenal's treatment of the epic tradition, while the other genres, among them the elegy, have received much less attention so far. The role of the elegy is negligible in the literary criticism of the ancient satire as well as in Juvenal's works: he mentions the genre only once; however, he refers to Propertius and uses his and Ovid's texts in the *Satires*. Some of these textual parallels, of course, have no secondary meanings, and we don't have to discover any poetic intentions in their backgrounds, while other parallels have significance in the interpretation of a given *locus*. Examining these parallels and allusions together, we can show the existence of a coherent poetical concept behind Juvenal's use of the elegiac tradition that fits well into his whole oeuvre.